

Det demografiska problemet vi varnats för i decennier är här nu

Dagens Nyheter den 29 oktober 2019

Jag har ett otal gånger föreläst om den svenska välfärdsstatens framtid. Nästan varje gång har jag påpekat att det kommer en tid då en stor mängd äldre ska försörjas av relativt få yngre. Tack vare SCB:s befolkningsprognoser kunde denna tidpunkt bestämmas förvånansvärt exakt, och jag minns hur avlägsen den en gång tedde sig: Först någon gång runt 2020 skulle den demografiska balansen påtagligt försämrats. Jag brukade lätta upp föreläsandet med en prediktion: I valrörelsen 2022 kommer löften om mer pengar till äldreomsorgen att vara mer populära än löften om skattesänkningar.

När DN nyligen berättade att fyra av fem kommuner planerar nedskärningar nästa år, ofta med explicit hänvisning till åldersstrukturen, påminde jag om att det en gång avlägsna år 2020 snart är här. Helsingborgs kommentar är både välformulerad och tydlig: "Den arbetsföra befolkningen betalar för lite skatt för att bära kostnaderna för yngre och äldre och regeringen skjuter inte till tillräckligt för att täcka gapet."

Dessa problem är alltså inte oväntade för kommunerna. Problemet är snarast det motsatta. Så länge jag kan minnas har det talats om demografien som en utmaning för välfärdsstaten. Kanske har det ropats om denna annalkande varg för ofta och för länge. Men när problemen syns i budgetplaneringen för nästa år blir de konkreta på ett helt annat sätt än när de diskuteras under rubriker som framtida utmaningar och långsiktigt förändringsarbete. Nå, hur illa är det?

Till att börja med är det viktigt att konstatera det uppenbara: 40-talisterna inte kommer att leva för evigt. Även om den demografiska obalansen förvärras under 2020-talet ser den ut att stabiliseras därefter. Om den ökande sysselsättningstrenden i åldersintervallet 65 till 74 år håller i sig, finns faktiskt hopp om viss förbättring i slutet av 2030-talet. Andelen i arbetsför ålder kommer dock att minska under 2020-talet även om arbetslivet förlängs i samma takt som hittills.

Det senaste decenniets invandring har inte heller inneburit någon större förändring av den demografiska utmaningen. Även invandrare blir gamla och föder barn. Med jämna mellanrum hävdas likväl att invandring krävs för att hantera problemen. Det är problematiskt dels för att det ålägger invandringen uppgifter som den inte kan lösa, och dels för att det tar fokus från åtgärder som faktiskt skulle kunna hjälpa.

Några förslag på sådana åtgärder finns i årets konjunkturrådsrapport från SNS, skriven av forskarna Gissur Erlingsson, Eva Mörck och Lovisa Persson. De menar att kommunpolitikerna bör ges bättre möjligheter att hantera problemen efter varje kommuns unika förutsättningar. Staten bör därför vara återhållsam med riktade och specialdestinerade statsbidrag och i stället låta kommunpolitikerna ansvara för prioriteringar inom den egna verksamheten. Författarna till SNS-rapporten framhåller också att det behöver bli lättare att utkräva ansvar från kommunpolitikerna, genom att tydliggöra vem som styr och införa skilda valdagar till riksdag och kommunfullmäktige.

Andra viktiga reformer genomförs i detta nu. Den lägsta åldern för uttag av statlig pension höjs nästa år från 61 år till 62 år, och planen är att höja gränsen till 63 år 2023. Det är ingen rasande reformtakt, men det är mer än vad som händer med tjänstepensionerna som många fortfarande kan ta ut från 55 års ålder. I takt med att den statliga pensionen reformerats ter sig tjänstepension nu som det mest föråldrade inslaget i det svenska pensionssystemet.

Det är också värt att fundera på överskottsmålet för statens finanser. Detta mål var en gång pragmatiskt motiverat eftersom Sverige hade hög statsskuld och dåliga offentliga finanser. Sedan dess har situationen förändrats och vid förra årsskiftet sänktes överskottsmålet till en tredjedels procent av bnp. Men vad är det egentligen staten sparar till? Så här förklaras överskottsmålet på den pedagogiska näringslivsfinansierade sajten ekonomifakta.se:

”Syftet med överskottsmålet är att bygga upp en buffert som kan användas om konjunkturen försämras, samt att finnas till för framtida generationer då allt fler kommer att utnyttja offentliga sektorns välfärdstjänster.”

Den tid då allt fler kommer att utnyttja offentliga sektorns välfärdstjänster är nu här. Andelen svenskar i arbetsför ålder faller nästa år och faller sedan kontinuerligt under 2020-talet.

Vad som nämnts ovan är knappast tillräckligt. Det kommer att krävas prioriteringar kring vad som ska skattefinansieras, och nya tekniska lösningar. Det är inte heller någon bra idé att enbart ge kommunerna mera pengar. Men om ökade resurser till välfärden kombineras med större handlingsfrihet för kommunerna och ett förbättrat ansvarsutkrävande på den kommunala nivån har vi åtminstone något bättre förutsättningar att klara välfärden även under nästa tuffa decennium.

Andreas Bergh